

Rola i znaczenie mniejszości narodowych i etnicznych Polski północno-wschodniej w tworzeniu Europy regionów, pod red. Stanisława Achremczyka i Piotra Janiszewskiego, Olsztyn 2012, ss. 121.

Kształtowana przez wieki wielokulturowość obszaru Polski północno-wschodniej, w tym szczególnie terenów byłych Prus Wschodnich, które po 1945 r. częściowo znalazły się w granicach Polski, a utożsamiane były z województwem olsztyńskim bądź Warmią i Mazurami, po zakończeniu II wojny światowej została zahamowana. Nastąpiła wówczas niespotykana wcześniej „wymiana” ludności na tych ziemiach. Przedwojenni mieszkańcy w większości opuścili te tereny, a ich miejsce zajmowali przesiedleńcy, głównie z terenów Polski centralnej i z dawnych Kresów Wschodnich. Rozpoczął się proces kreowania nowego kształtu kulturowego tej krainy, w którym wiodącą rolę odegrać miało dziedzictwo przywiezione przez osadników.

W recenzowanej pracy zebrano siedem artykułów, których autorzy są zawodowo związani z regionem Warmii i Mazur, choć ich zainteresowania badawcze obejmują szerszy zakres terytorialny. Materiały powstały w głównej mierze na podstawie źródeł drukowanych i literatury naukowej oraz publicystyki. Artykuł dr. Jana Chłosty został ponadto po części przygotowany w oparciu o materiały archiwalne pochodzące z białostockiego Oddziału Instytutu Pamięi Narodowej. Redaktorzy tomu zdecydowali, by zamieszczone teksty przede wszystkim odnosiły się do sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych po 1989 r., szczególnie w realiach, jakie wytworzyły się po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Z tego też powodu kontekst historyczny w prezentowanych rozważaniach nie został wyekspozowany, choć nie sposób było go pominąć.

Najwięcej odniesień do przeszłości znaleźć można w artykule dr. Jana Chłosty (*Warmiacy w pierwszych latach Polski Ludowej*), w którym autor – wbrew tytułowi – zaprezentował nieco szersze spojrzenie na sytuację ludności rodzimej w okresie powojennym. Znaleźć tu więc można zarówno odniesienia do ludności warmińskiej, jak i mazurskiej, a część materiału ukazuje współczesną sytuację potomków dawnych mieszkańców tych ziem. Jest tu mowa i o „ankietyzacji” i „paszportyzacji” w Polsce i o powstawaniu ziomkostw w Niemczech. Interesujące wydaje się przytoczenie opinii świadczących o pewnej rywalizacji między Warmiakami i Mazurami o miejsce w powojennej Polsce. Artykuł ukazuje też proces odchodzenia wielu przedstawicieli ludności rodzimej od polskości. O ile początkowo angażowano się w działania społeczno-polityczne, w odbudowę czy „przywracanie tych terenów Polsce”, to z biegiem lat, w kraju coraz bardziej „jednonarodowym”, zabrakło miejsca na zachowywanie tożsamości naro-

dowościowo-kulturowej Warmiaków i Mazurów. Do głównych powodów zobojętnienia ludności rodzimej wobec polskiej rzeczywistości zaliczyć należałoby złe warunki życia i zachwianie kontrastujących z realiami Polski Ludowej wartości, którymi przez wieki kierowała się ta ludność, a mianowicie, pracowitości, uczciwości, praworządności, sprawiedliwości.

W recenzowanym wydawnictwie tekst Jana Chłosty, podobnie jak materiał zaprezentowany w artykule Zbigniewa Puchajdy (*Polityka regionalna w Unii Europejskiej*), stanowią formę pomostu do zagadnień poruszających problemy współczesności.

Dr Jacek Poniedziałek, w artykule zatytułowanym *Z czego tka swą tożsamość regionalną mieszkańiec Warmii i Mazur, czyli o wpływie przeszłości na współczesne procesy identyfikacyjne*, zajął się ukazaniem atrybutów tożsamości regionalnej współczesnych mieszkańców Warmii i Mazur, chcąc odpowiedzieć na pytania, czy utożsamiają się oni z regionem, w którym żyją i jak go postrzegają. Podjął także próbę określenia kulturowych wyróżników, które, zdaniem mieszkańców, są charakterystyczne dla tego miejsca. Zauważył jednocześnie, że dopiero trzecie powojenne pokolenie w pełni zakorzeniło się na tych ziemiach, gdyż w okresie powojennym niemiecka przeszłość regionu nie sprzyjała kształtowaniu tożsamości regionalnej.

W zaprezentowanym materiale autor doszedł też do wniosku, że współcześni mieszkańcy Warmii i Mazur kreują swoją regionalną tożsamość na wielu płaszczyznach, także poprzez kultywowanie tradycyjnych od pokoleń zachowań i przyzwyczajzeń. Uznał, że dzisiaj odrzucany jest dawny mit „ziem odzyskanych”, a dla nowego pokolenia wyznacznikiem tożsamości regionalnej staje się tutejsza przyroda i „kulturowy depozyt z przeszłości”, czyli np. miejscowa architektura.

W kolejnym artykule, autorstwa dr hab. Bożeny Domagały (*Mniejszość niemiecka na Warmii i Mazurach. Dylematy pamięci i wielokulturowości*), punktem wyjścia stały się rozważania na temat „kulturowego pogranicza”, stanowiącego miejsce sporu (czasem konfliktu), gdzie grupy „zwycięzców” wypierają lub zawłaszczają „kulturową pamięć” grup społecznych i narodowościowych. Na tym tle autorka w interesujący sposób podjęła temat przywracania pamięci o prusko-niemieckim dziedzictwie i dziedziczeniu tradycji, co jest realizowane przez współczesne działania stowarzyszeń mniejszości niemieckiej. Konkludując stwierdziła, że do wielokulturowej „wspólnoty pamięci” tej krainy mogą odwoływać się zarówno jej dawni mieszkańcy, jak i ci, którzy osiedlili się tu po roku 1945. Może to być i podstawą pamięci konkretnych grup, jak również może stanowić to zaczyn wspólnej pamięci dla wszystkich tutejszych mieszkańców – dawnych i współczesnych.

Dwa kolejne artykuły odnosiły się do mniejszości litewskiej. Sylwia Garbart i Piotr Janiszewski, w materiale zatytułowanym *Realizacja przez Rzeczpospolitą Polską zobowiązań Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub mniejszościowych w odniesieniu do mniejszości litewskiej*, zajęli się szczegółową analizą tego dokumentu. W konkluzji zauważyli, że ocena wykonania w Polsce Europejskiej Karty Języków Regionalnych w odniesieniu do Litwinów wymyka się jednoznacznej ocenie, bo ma swoje i mocne (głównie edukacja), ale i słabsze strony (media). Poprawy wymaga szczególnie wzajemna wymiana informacji między stroną polską a litewską. Autorzy uznali, że jednak wiele wskazuje na rychłą poprawę sytuacji, zwłaszcza w kwestii ochrony języków regionalnych i mniejszościowych oraz na niwie współpracy z lokalnymi władzami samorządowymi.

Anastazja Sidor, w rozważaniach zatytułowanych *Współpraca Kulturowa litewskiej mniejszości narodowej z Litwą*, przypomniała, że mimo niewielkiej liczbie diaspory litewskiej w Polsce, ludność ta jest skupiona wokół kilku organizacji i stowarzyszeń, działających głównie na niwie kultury (m. in. poprzez spotkania literackie), oświaty i życia religijnego, choć najistotniejszym czynnikiem podtrzymującym litewską tożsamość na obczyźnie jest rodzina, zwłaszcza wielopokoleniowa, z powodzeniem przekazująca tradycje. Ma to o tyle istotne znaczenie, gdyż – jak zauważyła autorka – dotąd często polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych zazwyczaj realizowana była w pewnym oderwaniu od środowisk, których miała dotyczyć.

Recenzowaną pracę zamyka tekst Henryka Stroińskiego, będący interesującą analizą odnoszącą się do ludności ukraińskiej (*Polacy na Ukrainie i Ukraińcy w Polsce i ich rola w stosunkach polsko-ukraińskich*). Autor przytoczył fundamentalny wniosek sprowadzający się do stwierdzenia, że na kształt stosunków polsko-ukraińskich kluczowy wpływ miały wydarzenia z przeszłości obu narodów, a polem konfliktów było „demonstrowanie polskości” bądź „zacieranie jej śladów”. Autor zauważył, że choć na Ukrainie ruch polski rozwija się dość dynamicznie, to jednak nie zawsze i nie wszyscy Polacy potrafią wykorzystać szansę artykułowania swojej odrębności narodowej i kulturowej. Po analizie porównawczej doszedł do wniosku, że zarówno Ukraińcy w Polsce, jak i Polacy żyjący na Ukrainie stają się grupami coraz bardziej aktywnymi, otwartymi na kontakty, pozwalające im na wychodzenie z własnego kręgu kulturowego, a prócz zaangażowania poszczególnych osób, szczególnie istotne jest wsparcie finansowe płynące do tych społeczności z obu państw.

Zamieszczone materiały, w dużej mierze przygotowane na podstawie wieloletnich analiz przeprowadzonych przez osoby zawodowo zajmujące się tą problematyką, z jednej strony ukazują fenomen wielokulturowości tych terenów,

z drugiej zaś wskazują, jak owa różnorodność może być zaanektowana i wykorzystana w realiach ujednocionej wprawdzie w pewnym stopniu Unii Europejskiej, ale nie hamującej potrzeby zachowania lokalnych odrębności, pozostawiających możliwość istnienia i działania specyficznych, różnorodnych, samodzielnych i aktywnych kulturowo regionów. Ukazana w recenzowanym zbiorze artykułów oddolna inwencja mniejszości narodowych i etnicznych (wspieranych przez władze państw macierzystych) kontrastuje z nieistniejącą w istocie przed 1989 r. polityką regionalizmu, polegającą na łączeniu mieszkańców z ich miejscem urodzenia (lub zamieszkania), gdy dochodziło do paradoksów w postaci hucznego świętowania rocznic upamiętniających polskie trwanie na tych terenach w okresie państwa niemieckiego, a jednocześnie bolała przygnębiająca proza życia codziennego ludności rodzimej w Polsce Ludowej.

Publikacja ta stanowi też pewien wyznacznik, w jakim stopniu i zakresie w obecnym czasie mniejszości narodowe i etniczne z Polski północno-wschodniej mogą zaistnieć w Europie regionów. Recenzowane artykuły, ukazujące tematykę z perspektywy największych grup żyjących na tych terenach, stanowią doskonałą płaszczyznę do dalszej dyskusji i interdyscyplinarnych badań nad rolą, jaką spełniają mniejszości narodowe w odniesieniu do zjawiska stopniowego tworzenia

Ryszard Tomkiewicz